

SIMON JENKINS

SCURTĂ ISTORIE A
EUROPEI
DE LA PERICLE LA PUTIN

Traducere din limba engleză de
ANCA SIMITOPOL și ALEXANDRU RACU

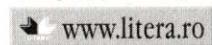
LITERA
București
2019

Editura Litera

O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România
tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe

Scurtă istorie a Europei.
De la Pericle la Putin
Simon Jenkins

Copyright © 2019 Grup Media Litera
pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză:
Anca Simitopol și Alex Racu

Editor: Vidrașcu și fiii
Redactori: Corina Hădăreanu, Georgiana Harghel
Corector: Olimpia Băloiu
Copertă: Flori Zahiu
Tehnoredactare și prepress: Bogdan Coscaru

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
JENKINS, SIMON
Scurtă istorie a Europei: de la Pericle la Putin / Simon Jenkins;
trad. din lb. engleză de Anca Simitopol și Alex Racu. –
București: Litera, 2019

ISBN 978-606-33-4527-2
I. Simitopol, Anca (trad.)
II. Racu, Alexandru (trad.)

CUPRINS

Lista ilustrațiilor	7
Introducere	35
1. Zorii egeeni – gloria Greciei 2500–300 î.Hr.	41
2. Dominația Romei 500 î.Hr.–300 D.Hr.	54
3. Goți, huni și creștini 300–560	70
4. Epoca lui Carol cel Mare 560–840	83
5. Noii europeni 820–1100	93
6. Biserica militantă 1100–1215	105
7. Ascensiunea statelor 1215–1400	116
8. Sfârșitul Bizanțului 1400–1500.....	132
9. Renaștere și reformă 1450–1525	142
10. Războaiele prinților 1525–1560	154
11. Războaiele religioase 1560–1660.....	164
12. Apogeu autocrației 1660–1715	180
13. De la rațiune la rebeliune 1715–1789	195
14. Revoluția franceză 1789–1804.....	207
15. Europa lui Napoleon 1804–1815.....	219
16. Viena și eșecul reformei 1815–1840	230
17. Ultima zvâcnire a Vechii Ordini 1840–1850	244
18. Italia și Germania 1850–1900	255
19. Războiul care pune capăt războaielor 1900–1918	270
20. Anii interbelici 1918–1939.....	283

R21 de Al Doilea Război Mondial 1939–1945	296
22. Continental în timpul Războiului Rece 1945–1989	308
23. Tensiuni trecute și prezente 1989–	324
24. Epilog	339
O cronologie a istoriei europene	347
Nota autorului	351
Lecturi suplimentare	353
Indice	355

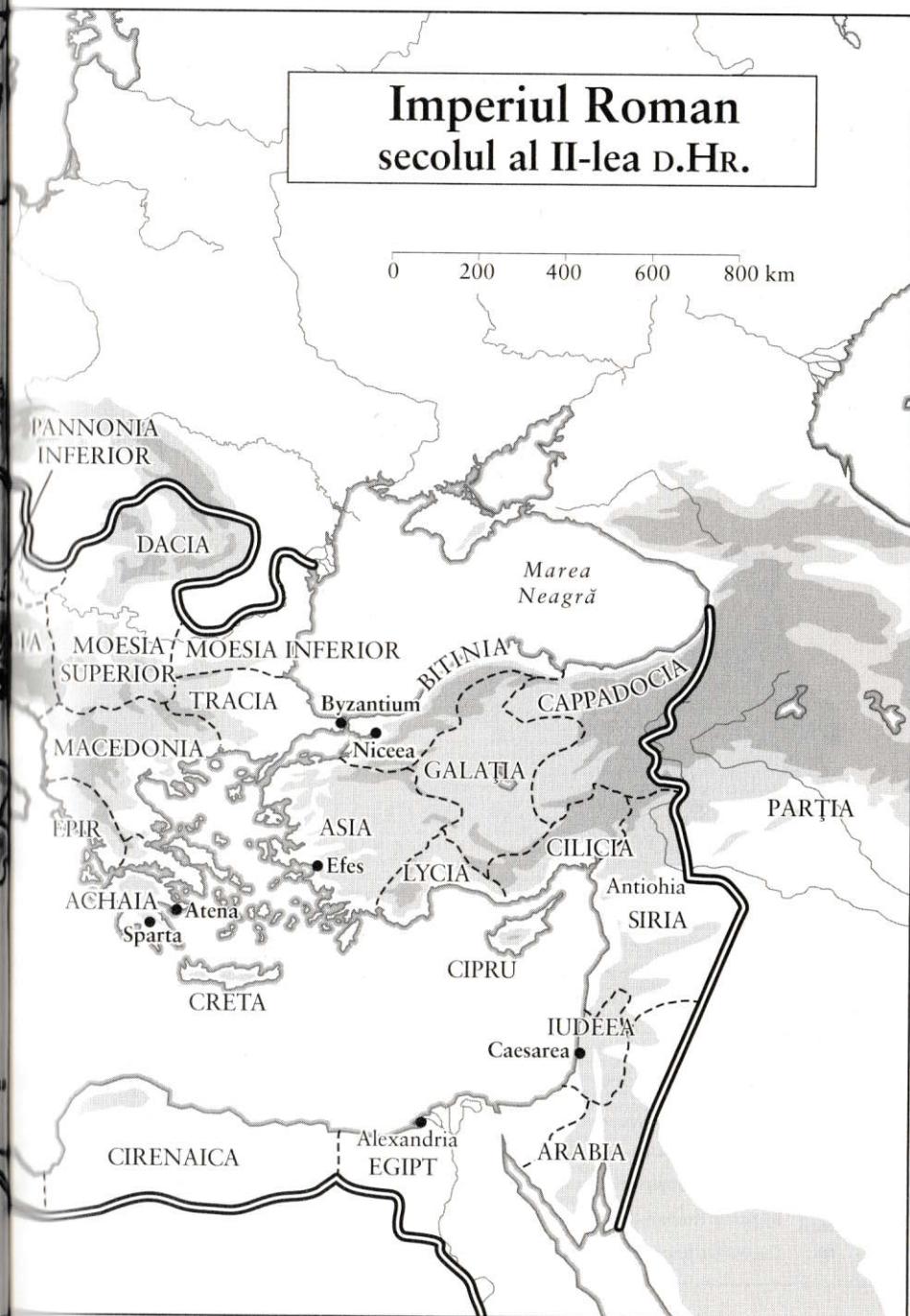
LISTA ILUSTRĂRIILOR

1. Harta lumii, realizată de Hecateu, copie din secolul al XIX-lea după originalul antic grecesc. *Bridgeman Images*
2. Tors de marmură din Milet, Grecia, secolul al V-lea î.Hr. *Granger/Alamy*
3. Bustul lui Pericle, copie romană după un original grecesc, datat cca 430 î.Hr. Muzeele Vaticanului, Roma. *Peter Horree/Alamy*
4. Acropole, Atena, construit în secolul al V-lea î.Hr. *Lonely Planet/Getty Images*
5. Monedă cu un posibil portret al lui Hannibal și un elefant, bătută în Cartagina sau Sicilia, 221–201 î.Hr. *Heritage Images/Getty Images*
6. Frescă înfățișându-l pe Bunul Păstor (o reprezentare timpurie a lui Iisus Hristos), secolul al III-lea. Catacombele din Roma. *Interfoto/Alamy*
7. *Vedere asupra Forumului, Roma*, Giovanni Battista Piranesi, cca 1775. Metropolitan Museum of Art, New York, Fondul Harris Brisbane Dick, 1937, 37.45.3 (58)
8. Capul Colosului lui Constantin, cca 312–315. Musei Capitolini, Roma. *Deco Images/Alamy*
9. *Întâlnirea dintre Papa Leon cel Mare și Attila*, Rafael, 1514. Stanza d'Eliodoro, Vatican. *Stuart Robertson/Alamy*
10. Împăratul Iustinian I, mozaic bizantin, cca 547. San Vitale, Ravena. *Bridgeman Images*

— Granițele aproximative ale Imperiului Roman în perioada de maximă expansiune
Iudeea Provincii și teritorii romane

Imperiul Roman secolul al II-lea d.Hr.

Regatele și popoarele germanice cca 525

Imperiul Roman de Răsărit cca 525

Capitalele imperiale romane din Antichitatea târzie

Regatele barbare, începutul secolului al VI-lea

0 200 400 600 800 km

INTRODUCERE

Faleza stâncosă a Capului Sfântul Vincențiu se înalță impunătoare și sălbatică pe coasta portugheză, formând colțul sud-vestic al Europei. Aici putem privi cum Soarele se cufundă în Atlantic la amurg, în locul pe care cei mai vecni europeni îl considerau capătul lumii. În fiecare noapte credeau că văd cum sursa lor de căldură și de lumină era stinsă de ocean, ca să renască în dimineața următoare. Nu cunosc nici un alt loc care să alimenteze astfel de mituri. Dincolo de aceste stânci golașe, nu vezi nimic altceva decât o nemărginire marină. În spate se află o masă continentală peste care s-au revărsat valuri de istorie zbuciumată.

Europa este în primul rând o peninsula modestă, ce se desprinde din colțul nord-vestic al Asiei. Pornește de la coasta portugheză și se întinde spre nord, până dincolo de Cercul Polar, este mărginită la sud de Marea Mediterană și la est de Munții Caucaz și de Munții Ural, acolo unde un indicator rudimentar din metal aflat pe marginea unui drum marchează o graniță arbitrară. Acest continent nu are deșerturi și are doar un singur lanț muntos remarcabil, Alpii. În cea mai mare parte este compus din câmpie fertilă aluvionară, ce se întinde sub un cer temperat și găzduiește 750 de milioane de oameni, adică de două ori mai mult decât populația Statelor Unite.

Europa nu se pretinde superioară celorlalte aglomerări de popoare ale lumii. Alții pot rivaliza cu ea din punct de vedere al dimensiunii, al civilizației și al prosperității. Ascensiunea prin care a dobândit dominația imperială spre sfârșitul celui de-al doilea mileniu a fost spectaculoasă și de scurtă durată. Dar diversitatea Europei și supremația ei militară, dinanismul și energia ei economică, forța științifică și creativitatea culturală îi conferă un loc special în istoria umanității. Chiar și astăzi, într-o perioadă de declin relativ,

Reștrâmâne un magnet care atrage refugiați, migranți, cercetători și călători din întreaga lume.

Cuvântul Europa a apărut în secolul al VI-lea î.Hr., desemnând masa continentală aflată la nord de Grecia. Nu a existat niciodată o opinie comună cu privire la localizarea granițelor sale. La început era sinonimă cu Imperiul Roman, iar apoi cu creștinătatea, ambele extinzându-se dincolo de limitele Europei de astăzi și inclusiv mari regiuni din Asia și Africa. Granița estică nu a fost fixată niciodată, dar în general se acceptă că este reprezentată de Urali, de Marea Neagră și de Munții Caucaz. Este inclusă astfel Rusia europeană, însă este exclusă Turcia de la est de Bosfor, precum și Georgia.

Orice scurtă istorie a acestui continent se referă în esență la politică, la lupta oamenilor pentru putere asupra teritoriilor. Hobbes a declarat că oamenii sunt hărăziți prin naștere conflictului perpetuu. Rămâne de discutat în ce măsură conflictul respectiv trebuie să fie unul violent, însă istoria Europei începe cu cei care au fost biruitori în luptă, mai degrabă cu stăpânitorii decât cu cei stăpâniți de aceștia. Aceasta este o narativă a puterii pe un continent a cărui istorie, cel puțin până de curând, a fost dominată de practica războiului și, în consecință, de procesele prin care războaiele sunt pregătite și încheiate. Chiar și astăzi, europenii par incapabili să găsească o formulă constituțională pentru a trăi în pace unii alături de ceilalți. Pentru ei, ce anume înseamnă „Europa“ reprezintă un subiect de dispută nesfârșită.

Sunt conștient că istoria este un domeniu al controverselor. Unii istorici vor considera o abordare politică a istoriei Europei ca părtinitoare, văzând în ea o perspectivă care îi exclude pe cei care au fost victimele puterii, categorie în care intră săracii, înrobiții, femeile, imigranții și outsiderii. Toți aceștia au istoriile lor, la fel de „valide“ ca a mea. Tot astfel și străinii care au trăit sub jugul imperial al Europei văd Europa într-o lumină diferită. Nu pot decât să repet că această carte este despre exercitarea și distribuirea puterii în narativă unui continent. Ea trebuie să reprezinte începutul tuturor celorlalte narative.

Istoria mea este una convențională. Am împărțit istoria Europei în perioade. În linii mari, acestea sunt lumea clasică, Evul Mediu, dezvoltarea statelor și epoca modernă. Prima include Grecia și Roma. Cea de-a doua acoperă triumful creștinătății, mai întâi în jurul Mediteranei și apoi asupra Europei de Nord, cuplat cu ascensiunea Sfântului Imperiu Roman și intrarea islamului în bazinul mediteranean. Cea de-a treia perioadă este martora ascensiunii națiunilor, a războaielor religioase și de succesiune, precum și a revoluțiilor ideologice din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Închei cu cataclismele secolului trecut și cu reconstrucția continentului pe care îl cunoaștem astăzi.

Pe parcurs, am indicat controversele care au marcat istoria Europei, cu speranța încurajării cititorilor să sape mai departe. Sunt conștient că părerile sunt împărțite cu privire la orice fragmentare a istoriei Europei în „epoci“. Sunt împărțite cu privire la importanța relativă a Greciei și Romei pentru cultura clasică; cu privire la semnificația Bizanțului în evoluția Europei; cu privire la impactul invaziilor musulmane asupra continentului; cu privire la implicarea Bisericii în multiplele conflicte ale Europei, precum și al rolului ei de stimulare a Renașterii și a Iluminismului sau de piedică în calea acestora. Confruntat cu aceste diferențe, nu pot decât să dau din cap aprobator în timp ce trec prin ele.

Aceasta este o istorie a Europei, nu a națiunilor Europei. Este o încercare de a descrie cum un grup de state, interacționând unele cu altele de-a lungul timpului, au dezvoltat o conștiință colectivă, continentală. Geografia înseamnă că anumite regiuni joacă un rol mai important decât altele în acea dezvoltare, iar această perspectivă mi-a ghidat narativă. Ne mutăm din Mediterana de Est în Mediterana de Vest, apoi la nord de Alpi, către marile bazine fluviale ale Europei Centrale. Franța, Germania și țările din imediata lor vecinătate au rămas în centrul istoriei europene pe parcursul ultimului mileniu și până în prezent. Tot astfel, Iberia, Insulele Britanice, Scandinavia și Europa de Est au jucat roluri mai violente și mai periferice. Îmi dau seama că o astfel de abordare exclude multe țări și poate părea superficială pentru cei a căror țară natală este omisă. Țara Galilor,

țara tatălui meu, nu joacă nici un rol aici. Însă aceasta este o istorie a Europei ca întreg, nu a părților ei componente.

Mă concentrez în special asupra indivizilor ale căror activități au reprezentat o parte a acelei istorii și care și-au răspândit influența dincolo de granițele națiunilor lor, lideri precum Augustus, Carol cel Mare, Inocențiu al III-lea, Carol al V-lea, Ecaterina cea Mare, Napoleon, Hitler și Gorbaciov. În calitate de cercetător în domeniul economiei, sunt conștient de rolul pe care resursele și banii îl joacă în politică, însă aceasta nu este o istorie economică. Nu este nici una culturală. Menționez bogata listă de artiști, scriitori și muzicieni ai Europei și principalele ei personalități intelectuale acolo unde simt că aceștia facilitează înțelegerea istoriei centrale. Drept urmare, îi întâlnim pe Socrate, Aristotel, Grigorie cel Mare, Shakespeare, Goethe, Beethoven, Hegel și Marx. Ei reprezintă vocea colectivă ce însoțește neîncetata reprezentare teatrală a vremurilor.

Diverse teme ies în evidență pe parcursul narațiunii, contribuind la coagularea ei. Una dintre ele este rolul extraordinar pe care violența și tehnologia violenței îl joacă în narațiunea respectivă, cel puțin până foarte de curând. O alta este dualismul compus din cultura elenistică și romană, pe de o parte, și etica și credința creștină, pe de altă parte. Ambele influențe au proiectat o autoritate morală externă asupra individului, dar au și cultivat ideea de individ ca forță opusă acelei autorități, indiferent dacă ea era reprezentată de Biserică sau de stat. Alte două teme sunt efortul neîntrerupt, începând cu grecii, de a legitima puterea de la guvernare și de a o pune în legătură cu consumămantul. O alta este energia creatoare a comerțului, iar apoi a capitalului, și capacitatea acestora de a propulsă apariția statelor naționale. O ultimă temă este felul în care aceste forțe au adus continentul în pragul autodistrugerei în secolul XX. Din acea criză s-a născut cea mai pașnică moștenire pe care Europa a transmis-o lumii moderne, ideea unei economii sociale de piață în cadrul unui regim democratic.

Am optat pentru o narațiune strict cronologică, deoarece cred că istoria capătă sens doar dacă putem să vedem cum efectul decurge din cauză de-a lungul timpului. Așadar, oriunde a fost posibil, am

evitat ocolișurile, întoarcerile sau salturile înainte. Am omis orice aspect care nu mijločește, într-un fel sau altul, transmiterea principalului fir narativ al istoriei, iar pe de altă parte am creionat portrete ale unor oameni și idei care joacă un rol important în această istorie. Ea se îndreaptă spre ceea ce ezit să numesc concluzie, în speță dificultățile experimentate de eforturile postbelice de a construi o Uniune Europeană.

Privesc de mult timp cu scepticism constituirea și comportamentul actualei Uniuni Europene și a văstarului ei, Zona Euro, însă nu am nici un dubiu cu privire la importanța vitalității ei cooperative. La capătul acestei cercetări, am ajuns să simt o și mai mare admirăție față de continentul meu natal. În ciuda tuturor opresiunilor și a cruzimilor ce i-au marcat istoria, precum și a greșelilor pe care continuă să le facă, îl văd ca pe un remarcabil colț al globului, fertil în cultura și în capacitatea lui caritabilă și de leadership. Am învățat cât de ușor și cât de des s-a prăbușit în trecut diplomația lui în haos și vărsare de sânge. Am învățat, de asemenea, cât de des au eşuat încercările de a-l uni într-o singură entitate politică. Găsirea unui echilibru între unitate și diversitate rămâne ceea ce a fost, întotdeauna, provocarea definitorie a politicii europene. Voi reveni la această temă în epilog.

În fine, o notă referitoare la concizia cărții. Această scurtă carte este destinată celor care nu au timpul sau dispoziția necesare pentru una mai lungă. Nu sunt de acord cu programele bazate pe ideea că istoria este predată mai bine în profunzime decât în detaliu. Profunzimea ar trebui să urmeze detaliului, căci istoria nu are sens fără acesta din urmă. Dacă nu sunt conștienți de cronologia activității umane, indivizii devin personaje disociate pe o scenă goală. Cei care nu își pot vorbi unii altora în termeni de istorie nu au nimic semnificativ de spus. Contextul – care înseamnă simțul proporției – este totul.

Sunt de acord cu Cicero atunci când spune că „a nu cunoaște istoria înseamnă să fi mereu copil“, dar, cu toate acestea, istoria ca serie de evenimente aleatorii duce la denaturare și la exploatare, la instrumentarea loialităților exagerate și a vechilor ranchiune. Din

acest motiv, arta istoriei constă nu doar în a-ți reaminti, ci și în a ști ce să uiți. Ea presupune a da trecutului o intrigă și o narativă. Aceasta este misiunea pe care ar trebui să și-o asume o istorie de dimensiuni reduse.

1

ZORII EGEENI – GLORIA GRECIEI 2500–300 î.Hr.

Înaintea zorilor: primii europeni

A fi zeu înseamnă a avea anumite avantaje. Pe când Zeus contempla țărmul fenician, ochii i-au căzut pe o prințesă frumoasă, numită Europa, ce se juca pe plajă. Cuprins de dorință, s-a preschimbat într-un taur alb și a început să se plimbe pe lângă ea. Fermecată de încântătoarea creatură, Europa i-a pus o ghirlandă în jurul gâtului și s-a suiat pe spinarea ei. Potrivit poetului Ovidiu, taurul a înnotat în largul mării și a ajuns pe insula Creta. Aici, taurul și prințesa au reușit cumva să dea naștere viitorului rege Minos, tatăl vitreg al monstruosului Minotaur. Din această întâlnire neverosimilă s-au născut un rege, o țară, o civilizație și un continent.

Știm puține despre cei mai vechi locuitori ai ținutului căruia Europa avea să-i dea mai târziu numele ei. Vestigiile preistorice atestă că printre ei erau atât neandertalieni, cât și Homo sapiens. Cultura lor făcea referire la oameni și animale, aşa cum rezultă din picturile din peștera Lascaux, din Franța. Cu o vechime de aproximativ 20 de milenii, picturile rupestre sunt opere uimitoare, care comunică impulsul de a infățișa realitatea în formă plastică și care deja sugerează oumanitate împărtășită. Cândva, după mileniul al VII-lea î.Hr., populațiile care s-au stabilit pe continent în Epoca Pietrei au evoluat fie din cei care au traversat Strâmtoarea Gibraltar, fie din cei care s-au mutat spre vest din Asia Centrală. Amintirea lor a fost păstrată de monumente circulare, deseori structuri gigantice precum

RespeStonehenge din Anglia, ce indică un grad remarcabil de organizare socială și aptitudini inginerești. Analiza oaselor arată că la Stonehenge veneau vizitatori chiar și din Elveția. La începuturile ei, Europa era deja legată în interior prin călătorii.

Deplasarea populațiilor a înregistrat un progres uriaș odată cu descoperirea faptului că staniul și cuprul puteau să fie topite și amestecate pentru a produce bronzul. Această descoperire a făcut posibilă fabricarea de unelte și de arme. Bronzul însemna comerț, cel mai ușor de făcut pe mare, activitate care a atras înmulțirea și dezvoltarea așezărilor de coastă. Interiorul Europei era împădurit și în mare parte de nepătruns, dar aceste așezări situate de-a lungul râurilor și pe coaste au dezvoltat o cultură maritimă orientată către exterior, în condițiile în care călătoriile pe mare erau mai ușoare decât cele terestre.

Începând cu mileniul al V-lea, arheologii au identificat deplasări succesive din Asia către vest ale aşa-numitelor popoare Kurgan din Anatolia, care vorbeau limba proto-indo-europeană, iar din mileniul al III-lea, ale celților care veneau aici. Comerțul a fost lubrifiantul care a facilitat aceste deplasări. Se făcea schimb de artefacte, de la nord la sud și de-a lungul țărmurilor Mării Baltice, al Mării Nordului și al Mării Mediterane. Oamenii călătoreau. Oamenii se întâlnneau. Oamenii învățau.

Odată cu Epoca târzie a Bronzului, în mileniul al III-lea, în Europa au ajuns nou-veniți din două puncte de origine: din est și din sud. Dinspre est, oamenii veneau din stepele asiatici și din Caucaz. Popoarele germanice au adus cu ele noi limbi indo-europene, ce s-au transformat în limbile britonică, germanică, slavonă, greacă, italică și altele. Faptul că își aveau originea în teritorii fără ieșire la mare este sugerat de prezența în aceste limbi a unor cuvinte de bază care desemnau familia sau agricultura, precum și de faptul că nu aveau termeni legăți de mare și de navegație. Limba indo-europeană oferă posibilități de arheologie lingvistică, iar aceasta, alături de progresele realizate în studiul ADN-ului, redefineste constant această perioadă timpurie a istoriei Europei.

Alte influențe au pătruns în zona mediteraneană venind și de mai departe. În mileniul al II-lea î.Hr., cele mai dezvoltate societăți ale lumii apăreau în valea Fluiului Galben din China, în Valea Indului din India și în „Cornul Abundenței“, delimitat de Eufrat și de Nil. Cu mult înaintea așezării populațiilor migratoare ce au venit în Europa, aceste popoare stăpâneau agricultura, construcțiile, comerțul, arta și, în Mesopotamia, scrisul. Ele au construit orașe și își veneau strămoșii ca zei. Construcțiile lor puteau fi colosale. Marea Piramidă din Giza (cca 2560 î.Hr.) a fost, cu cei 146 de metri ai ei, cea mai înaltă structură din lume până în secolul al XIV-lea, când a fost depășită de catedrala din Lincoln. Presupusul fiu al Europei, regele Minos, a fost considerat întemeietorul Imperiului Minoic, ce își avea baza în Creta. Acesta pare să fi durat cel puțin 1 000 de ani, din preajma anului 2500 până în preajma anului 1450 î.Hr. Deși în mod tradițional se stabilise legătura cu coloniști veniți din Egipt sau din Mesopotamia, arheologia pe bază de ADN a descoperit că scheletele minoice sunt mai apropiate de cele ale grecilor antici. Acești oameni erau un popor care făcea comerț în Mediterana Orientală, construia palate, înființa colonii și aprecia competițiile sportive și cele în care se sărea peste taur. Vietile lor par să fi fost pașnice. În ciuda practicii sacrificiului uman, nu știm să fi existat o castă războinică sau un cult al violenței militare. Pe frescele și ceramicele din Knossosul minotic ii zărim pe eleganții tineri din Knossos care duceau ceea ce pare a fi o viață fermecătoare, prima verigă delicată din lanțul unei culturi clar europene.

Se crede că Imperiul Minoic a intrat în declin atunci când pădurile insulei, cu rol crucial în producția de bronz, au fost epuizate. Loviturile care au pus capăt existenței acestui imperiu par să fi fost o serie de catastrofe naturale, în special erupția vulcanului de pe insula Thera, eveniment care, conform datării cu carbon radioactiv, ar fi avut loc cândva în jurul anului 1630 î.Hr. Această mare catastrofă a generat un tsunami care a măturat Mediterana Orientală și care fost cât pe ce să distrugă complet așezările din Creta. Influența s-a mutat acum la nord, la aheii din Micene, strămoșii grecilor de pe continent.